

**SIRBİSTAN'IN VE OSMANLI SIRPLARININ
MAKEDONYA MESELESİNDEKİ YERİ**
THE ROLE OF SERBIA AND OTTOMAN SERBS IN THE
MACEDONIAN ISSUE

Nurbanu DURAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 3 Nisan 2022
Kabul: 26 Aralık 2022

Article Info

Received: April, 3, 2022
Accepted: December, 26, 2022

Öz

Berlin Antlaşması neticesinde Sırbistan, bağımsızlık kazanmış, ancak Osmanlı Rumelisi'nde kalan Sırlar Osmanlı hakimiyetinde yaşamaya devam etmiştir. Sırbistan ise bölgede kalan Sırlar yardımıyla ve tarihsel bağlarının vasıtasıyla Makedonya olarak nitelendirilen Kosova, Manastır, Selanik vilayetlerinde hak iddia etmiştir. Bulgarlar ve Yunanlılar gibi Makedonya probleminin bir parçası haline gelen Sırlar, bu probleme ilk çözüm yolu olarak eğitim ve din yolunu kullanarak bölgede propaganda yapmayı seçmişlerdir. Bu amaçla bölgede Sırp kimliğini korumak amacıyla Sırp okulları kurmak ve kiliselere Sırp din adamlarının atanmasını sağlamak için çalışmışlardır. Bu çabaların yetersiz kaldığı noktada ve Balkanlar'daki diğer halkların da faaliyetlerini müteakip özellikle Bulgarlara karşı silahlı çete faaliyetlerine girişmişlerdir. İlk zamanlar yerel ve küçük çete faaliyetleri olarak nitelendirilebileceğimiz girişimler zamanla Sırbistan'ın önce gizlice daha sonra açık olarak desteklediği çetnik hareketine dönüşmüştür. Bu durum, bölgede Balkan Savaşları'na kadar devam edecek Sırp, Bulgar, Yunan çatışmalarını ve bunlara karşı önlemler almaya çalışan Osmanlı yönetimimin çabalarını içeren bir süreç yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan, Makedonya Meselesi, Sırlar, Çetnik Organizasyonu, Sırp Okulları, Balkanlar, Kiliseler.

Abstract

With the Treaty of Berlin, Serbia gained independence, but the remaining Serbs in Ottoman Rumelia continued to live under Ottoman rule. Serbia, on the other hand, claimed rights in the provinces of Kosovo, Manastir and Thessaloniki, which are described as Macedonia, with the help of the Serbs who remained in the region and through its historical ties. The Serbs, who became a part of the Macedonian problem like the Bulgarians and Greeks, chose to make propaganda in the region by using

* Dr., nurbanuduran@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6452-1054; İstanbul-Türkiye.

education and religion as the first solution to this problem. For this purpose, they worked to establish Serbian schools and to appoint Serbian clergy to churches in order to preserve the Serbian identity in the population in the region. At the point where these efforts were insufficient and following the activities of other peoples in the Balkans, they started armed gang activities especially against the Bulgarians. At first, the attempts that we could describe as local and small gang activities eventually turned into the chetnik movement, which the Kingdom of Serbia supported first secretly and then openly. This situation created a process that included the Serbian, Bulgarian and Greek conflicts in the region that would continue until the Balkan Wars, and the efforts of the Ottoman administration, which tried to take measures against them.

Keywords: Serbia, Macedonian Issues, Serbians, Chetnik Movements, Serbian Schools, Balkans, Churches.

Giriş

Makedonya¹, Osmanlı coğrafyasında Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerini kapsayan bölgeye verilen isimdi. 1870 yılında Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması ve ardından gelen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve Berlin Antlaşması'nın sonuçları ise Makedonya meselesinin hazırlayıcıları olacaktır. Balkan coğrafyasındaki milletlerin birbirleriyle mücadeleye başladıkları bu süreci Beydilli "Balkanlaşma" tabiri ile açıklar. Buna göre Balkanlaşma, "*siyasi yönden fevkalade karışık yaşayanlardan değişik ırk, din ve mezheplere kültür ve medeniyet dünyalarına bölünmüş olanlarından ötürü birbirleriyle kanlı mücadeleler verdikleri kriz bölgelerini tanımlamak üzere kullanılır.*"² Nitekim bu kriz bölgesinde Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar birbiriyle çakışan hedefleri doğrultusunda çatışırken bu probleme büyük güçlerin müdahalesi ve Osmanlı Devleti'nin hem bu müdahaleler hem de bölgedeki karışıklıklarla uğraşması, problemin gün geçtikçe içinden çıkılmaz bir hale bürünmesine neden olacaktır.

¹ Makedonya, Roma İmparatorluğu döneminde Amphipolis, Selanik, Pella ve Herakleia bölgelerinden oluşmaktaydı. MS. 395'te Doğu Roma İmparatorluğu'nun elinde kalan Makedonya, çeşitli kavimlerin egemenlik alanı haline geldi. 1389 Kosova Savaşı sonrası Osmanlı hakimiyetine giren Makedonya'da, "Makedonya" ismi unutulmuş, ancak 19. yüzyılın başları itibarıyla tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Osmanlı yönetimi "Makedonya" tabirini ayrılıkçı bir anlam ifade ettiği için resmi olarak kullanmamıştı. Eski Makedonya diye ifade edilen bölge, Osmanlı Devleti'nin Rumeli Eyaleti'nin bir parçası idi. 19. yüzyılda ise Makedonya, Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerini içermekteydi. Bk. Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", *DİA*, C. 27, s. 439.

² Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 77-78.

19. yüzyılda Avrupa'daki devrimci halk ayaklanmalarının Balkanlardaki akisleri bölgedeki yerel ve romantik devrimci faaliyetlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu dış etkilerin yanı sıra Balkanlardaki demiryolu inşası, nüfus hareketleri gibi gelişmeler de bu coğrafyanın değişimine katkı yapmıştı. Osmanlı idaresinin bölgedeki sivil ve askerî memurların maaşlarını ödeyemez hale gelmesi, vergi tahsilinde yaşanan sıkıntılar gibi ekonomik problemler de söz konusuydu. Buna eklenen Avrupa devletleri müdahalesi, bölgedeki durumun daha da kötüleşmesine neden oluyordu.³ Bu ortam içerisinde Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar, Osmanlı Avrupa'sında, var olduğuna inandıkları kendi meşru ve tarihsel hakları çerçevesinde hareket ediyordu. Yunanistan kendi hakkını antik zamanlara ve Bizans'ın Makedonya eyaletine dayandırıyor. Bulgarlar ise bölgedeki iddialarını, Simeon ve II. Ivan Asen dönemlerinden kalma romantik hayallerine ve Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması ile kurmaya çalıştığı Büyük Bulgaristan girişimine dayandırıyor. Sırlar ise iddialarını, Nemanjić ve Mrnavčević döneminden kalma temellere, birçok bölgede hala korunan kimliğe ve dil akrabalığına dayandırıyor.⁴ Sırbistan Devleti'nin Makedonya bölgesine olan ilgisinin bir nedeni de Sırbistan'ın, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali sonrası genişleyebileceği tek yönün güney bölgesi olmasıdır. Bu da Sırp kaynaklarında Eski Sırbistan ve Makedonya olarak adlandırılan bölge demek oluyordu.⁵ Osmanlı arşiv belgelerinde de rastladığımız Eski Sırbistan tabiri, Modern Sırp devletinin oluşumundan sonra ortaya çıkan coğrafi bir terimdir. Eski Sırbistan, 19. yüzyılın sonuna kadar Sırp terminolojisinde Ohri-Pirlepe-İştib hattının kuzeyinde yer alan bölgeleri kapsamaktaydı. Bu bölgenin güneyinin tamamı da Makedonya olarak kabul ediliyordu. Başka bir deyişle Eski Sırbistan, Manastır vilayetinin kuzeybatı kısmı ile Kosova'yı kapsıyordu.⁶ Ancak genel itibarıyla bu bölgenin Makedonya olarak anılması dolayısıyla biz de metnin geri kalanında bölgeyi tanımlamak için Makedonya tabirini kullanmayı tercih ediyoruz.

Makedonya bölgesinde birlikte yaşayan halklar arasında yalnızca Bulgarların ve Yunanlıların kendilerine ait birer kiliselerinin olması ise bölge Sırları açısından önemli bir eksiklik olarak görülüyordu. Bundan ötürü Sırlar, millet sisteminin ayrıcalıklarından yararlanma talebinde

³ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi 1902-1905", *Bilig*, 69, 2014, s. 14.

⁴ Jovan Simijanović, "Okolnosti na Početku Srpske Četničke Akcije, Neki Pokušaji Saradnje i Sukobi Četnička i Komita u Makedoniji", *Baština*, 25, 2008, s. 239-240.

⁵ Simijanović, a.g.m., s. 240.

⁶ Uroš Šešum, "Srpska Četnička Organizacija u Staroj Srbiji 1903-1908: Terenska Organizacija", *Srpske Studije*, II, Beograd 2011, s. 239-240.

bulunuyorlardı.⁷ Çıkarları gün geçtikçe daha da çatışmaya başlayan Bulgarlar, Sırp ve Yunanlılar bölgede hedeflerine ulaşabilmek için önce sosyal ve kültürel ardından çeşitli çete organizasyonlarını kullanmaya başlamıştı. Bu amaçla Bulgarlar, Makedonya bölgesinde otonom bir idare teşkil etmek amacıyla 1893'te Makedonya İhtilal Örgütü, 1895'te Yüksek Makedonya Komitesi'ni kurmuşlardı. Bulgarların bu girişimi üzerine Yunan Hükümeti de bölgeye çeteler göndermişti.⁸ Kendilerinden daha fazla imkana sahip olduğunu düşündükleri Bulgarlar ve Yunanlıların bu girişimleri üzerine Sırp da çete organizasyonlarına başlamışlardı. Bu ise bölgeyi gün geçtikçe daha fazla karışıklığa sürüklemekteydi. Bu bağlamda Makedonya meselesinin önemli aktörlerinden biri olan Sırbistan Devleti'nin ve Osmanlı Sırplarının Makedonya bölgesindeki politikasını hem sosyal ve kültürel hem de çete faaliyetleri bakımından anlamaya çalışmak faydalı olacaktır.

1. Sırbistan'ın Makedonya'daki Din-Eğitim-Kültür Alanındaki Propaganda Faaliyetleri

Sırbistan'ın, Makedonya bölgesine olan ilgisi esasında Berlin Antlaşması'ndan çok daha öncesine dayanmaktadır. Nitekim biliyoruz ki, Sırp dış politikasını belirleyen Sırp devlet adamı İlija Garašanin'in 1844'te hazırladığı "Načertanje" (Taslak)⁹ isimli metin sonrası Sırbistan'ın Makedonya'ya olan ilgisi güçlenmeye başlamıştı. Bu tarihten itibaren Sırbistan idaresi bu bölgeyi kendine bağlaması gereken bir yer olarak gördü.¹⁰ Bu amacı gerçekleştirmek için Sırbistan, ilk olarak eğitimi bir araç olarak kullanmayı denedi ve 2 Mart 1868'de Belgrad metropoliti Mihailo, Osmanlı dahilinde bulunan Sırp okulları ve öğretmenleri sorununu ele alacak bir komite kurulması konusunda bir öneride bulundu. Ağustos 1868'de bu öneri kabul edilerek "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tüm Bölgelerinde Sırp Eğitime

⁷ Ljiljana Čolić, "Poseban Pogled na Makedonsko Pitanje u Osmanskoj Carevini", *Srpske Studije*, 7, Beograd, 2016, s. 246; Klara Volarić, "Carigradski Glasnik: A Forgotten Istanbul-based Paper in the Service of Ottoman Serbs, 1895-1909, Central European University Department of History, Unpublished Master Thesis, Budapest, 2014, s. 4.

⁸ Metin Ünver, "Zorlayıcı Diplomasi'nin İzleri Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da Uluslararası Malî Bir Kontrol Mekanizması Kabul Etmeye Zorlanması (1905)", *Tarih Dergisi*, 71, 2020, s. 354.

⁹ Kelime anlamı "Taslak" olan "Načertanje", metninde Ilija Garašanin'in Sırbistan'ın geleceği hakkındaki fikirleri yer alıyordu. Ayrıca Sırp propaganda politikasına da değiniliyordu. Garašanin, burada Sırp dış politikasının nasıl olması gerektiğini yazarken Sırbistan'ın küçük bir devlet olduğunu ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunduğunu belirtiyordu. Bu durum Sırp dış politikasını, sınırları genişletme amacına yönlendiriyordu. Radoš Ljušić, *Srpska Državnost 19. Veka*, Beograd, 2008, s. 134. Öte yandan eklemek gerekir ki, *Načertanje* metninin orijinali mevcut değildir.

¹⁰ Vukašin Dedović, "Planovi Delovanja Srbije u Staroj Srbiji i Makedoniji i Metode Njihovog Sprovođenja od 1878 do 1884. Godine", *Baština*, 48, Priština, 2019, s. 328.

Yardım Komitesi” kuruldu. Böylece Sırbistan, komitenin kurulması ile birlikte Makedonya bölgesinde kültür ve eğitim alanında daha organize hareket etmeye başladı.¹¹ Sırbistan, 1868-1876 yılları arasında bölgede kilise ve okul komiteleri, 1886-1891 yılları arasında Aziz Sava (Sveti Sava) Topluluğu vasıtasıyla Ortodoks Slav nüfus üzerindeki Sırp etkisini korumaya çalışmıştı. Osmanlı topraklarında yeni okullar açılmış, Sırpça kitaplar yayımlayıp dağıtılmış ve Makedonya bölgesine Sırp metropolitlerin atanması için çaba sarf edilmiştir. Sırbistan, bu girişimlerinden dolayı bölgede özellikle Bulgarlar ile çatışmıştı. Ancak Sırbistan'ın Osmanlı'nın legal kuruluşu olan Bulgar Eksarhanesi ile mücadele etmesi pek mümkün değildi.¹² Nitekim nispeten eşit koşullarda olan Bulgar Eksarhlığı ile Rum Patrikhanesi arasındaki gerilim, bölgedeki mektep ve kilise meselelerinde zaten birçok soruna neden oluyordu.¹³

Bu süreçte Sırbistan'ın Makedonya bölgesinde yaşayan Osmanlı Sırplarına yönelik faaliyetlerine ve Makedonya meselesindeki duruşuna dair farklı fikirler vardır. Bir teoriye göre, Sırbistan'ın Osmanlı içindeki Sırp ulusal politikasını yeniden etkinleştirmesi 1885 yılında dönemin başbakan ve dışişleri bakanı Milutin Garašanin ile değişmişti.¹⁴ Nitekim Sırbistan 1885 olayları sonrasında (Sırbistan-Bulgaristan Savaşı) Osmanlı Devleti ile iş birliği içinde olmaya karar verdi ve Makedonya'da mevcut durumun korunmasını savunmaya başladı. Bu nedenle Sırbistan daha barışçıl bir politika izleyerek bölgede din ve eğitim alanında propaganda yapmayı tercih etti.¹⁵ Bir diğer teoriye göre ise Sırbistan, 1878'deki bağımsızlığı sonrası Avusturya-Macaristan¹⁶ etkisi altına girmiş ve daha önce bahsettiğimiz Taslak'tan (Načertanje) ziyade 1881'de imzalanıp 1895'e kadar geçerli olan gizli bir sözleşmeye bağlı kalmıştır. Bu sözleşme ile Avusturya- Macaristan,

¹¹ A.g.m., s. 329.

¹² Uroš Šešum, “Društvo Protiv Srba 1897-1902”, *Srpske Studije*, IV, 2013, s. 74-75; Biljana Vučetić, “Some Consideration on the Emergence of the Serbian Chetnik Movement in Macedonia During the Last Period of Ottoman Rule”, *Istorijski Zapisi*, LXXXVIII, 3-4, 2015, s. 113.

¹³ Burada bahsi geçen Bulgar, Sırp ve Yunan halklarının kilise ve mektepler konusunda yaşadıkları çatışmalar dini nitelikten çok milli bir nitelik taşımaktadır. Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1998, s. 204.

¹⁴ Miloš Jagodić, “Planovi o Politici Srbije Prema Sratoj Srbiji i Makedoniji (1878-1885)”, *Istorijski Časopis*, LX, 2011, s. 435.

¹⁵ Volarić, a.g.t., s. 49.

¹⁶ Burada eklemek gerekir ki, Avusturya-Macaristan esasında bu dönemde *Drang Nach Osten* kavramı doğrultusunda hareket etmekteydi. Bu ise Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın bağımlı devletler sistemi yaratarak ve çıkar alanları kurarak Doğu'ya doğru genişleme niyetini ifade etmektedir. Bk. Andrej Mitrović, *Prodor na Balkan: Srbija u Planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908-1918*, Beograd 1981, s. 9.

Sırbistan'a Bosna, Hersek ve Yeni Pazar sancaklarında propaganda yapmaması karşılığında Eski Sırbistan ve Makedonya'da siyasi ve eğitim propagandası yapma ve Niş, İvranya, Kumanova ve Üsküp'e doğru genişleme vaadinde bulunuyordu. Ancak görülüyor ki 1885 Sırp-Bulgar Savaşı sonuçları Sırbistan'ı, Osmanlı Devleti'ne yakınlaştırmıştı.¹⁷

Esasında yüzünü hangi yöne çevirmiş olursa olsun Sırbistan'ın bölgedeki faaliyetleri, yeni kurulan konsolosluklar yoluyla yürütülmüştü. Yerel halkta Sırp milliyetçiliğinin yerleştirilmesi amacıyla Sırp Dışişleri Bakanlığı Osmanlı yönetiminin müsaadesiyle 1886'da Üsküp¹⁸ ve Selanik¹⁹, 1889'da Priştine²⁰ ve Manastır'da²¹ konsolosluklar açmıştı. Bu dört konsolosluk birbirleriyle sürekli iletişim halindeydi.²² Bu konsoloslukların temel görevleri arasında bölgede okullar açmak (Sırp propagandası için temsilciler ve öğretmenler bulmak), dini-eğitimsel kurumlar kurmak, Sırp kitapçıları açmak, Sırp kitaplarını, dergilerini ve gazetelerini yaymak ve Sırbistan'daki Makedonyalıları Makedonya'da çalıştırmak üzere eğitmek gibi maddeler vardı.²³

Aynı zamanda Sırbistan Skupština Meclisi, Makedonya'da açılacak Sırp okulları için 300 bin frank tahsis etmiş ve Belgrad'da, Makedonya okullarına öğretmen yetiştirmek için bir öğretmen okulu açmıştı.²⁴ Öte yandan Sırp devlet adamı Stojan Novaković, İstanbul'da Sırbistan Sefareti'nde orta elçi olarak görev yaptığı iki dönemde de (1886-1891/1897-1900) Rum Patrikhanesi'nden Makedonya'ya Sırp din adamları atanmasına izin

¹⁷ Jovo Miladinović, *Osmanlı-Sırp Karşılıklı Askeri İstihbarat Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi 1880-1912*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 4. Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında imzalanan bu gizli sözleşmenin maddeleri için bk. *Balkanski Ugovorni Odnosi 1876-1996*, haz. Momir Stojković, Beograd 1998; Suzana Rajić, "Sto Četrdeset Godina od Prvog Političkog Ugovora Nezavisne Srbije (1881-2021). Dobro i Zlo Tajne Konvencije", *Srpske Studije*, 12, 2021, s. 110-111.

¹⁸ İlk Üsküp Konsolosu Aleksa Pačić'tir. Bk. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1305, s. 378.

¹⁹ İlk Selanik konsolosu Petar Karastojanović'tir. Bk. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1305, s. 378.

²⁰ İlk Priştine konsolosu Luka Marinković'tir. Bk. *İ.HR. 338/21912*, 20 Zilhicce 1306.

²¹ İlk Manastır konsolosu, Dimitri Bodi'dir. Bk. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet, 1308, s. 883.

²² Klara Volaric, "Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895-1909", *Hungarian Historical Review*, 3/3, 2014, s. 575; Volaric, *a.g.t.*, s. 54; Milun Stijović, "Prilog Odnosima Srpskih Konzula u Prištini sa Osmanskim Vlastima na Kosovu i Metohiji", *Istorijski Časopis*, LXVIII, s. 231.

²³ Slavko Terzić, "Konzulat Kraljevine Srbije u Bitolju (1889-1897)", *Istorijski Casopis*, LVII, 2008, s. 328.

²⁴ Y.PRK.TKM. 22/16-1, 29 Temmuz 1891.

vermeleri, Sırp okulları ve Sırp dini-kültürel cemaatlerin kurulması için çalışmıştı. Bu amaçla Novaković, Patrikhane ve Yunan diplomatik çevrelerle müzakereler gerçekleştirdi. Bu çabaların bir sonucu olarak Raška-Prizren Piskoposluk bölgesine 1896, Üsküp'e 1897, Köprülü (Veles) ve Debre (Debar)'a 1910'da Sırp metropolitler atandı. Bu yerleşim yerleri Debre (Manastır Vilayeti içinde) hariç Kosova Vilayeti içindeydi. Buradan da anlaşılacağı üzere Sırp metropolitler, Osmanlı Sırplarının yoğun yaşadığı yerlere atanmıştı.²⁵ Ancak bu demek değildi ki, Sırp nüfusun kilise problemleri çözülmüştü. Nitekim Sırp bazı yerlerde kiliselerini Bulgar cemaati ile paylaşmak durumunda kaldı. Bu durum ise Sırp'ların düzenli dini ibadet imkanlarını daraltmıştı. Örneğin, 23 Ocak 1897 tarihli Kumanova'dan gelen rapora göre bir bayram günü kilisede tören yapılmadan geçmişti. Çünkü o gün Bulgarların sırasıydı.²⁶ 25 Mart 1895 tarihli Makedonya'da mütemekkin bazı Sırp'lardan gelen arzıda ise, aynı topraklarda yaşadıkları Bulgarlar ve Rumların dini merasimlerini gerçekleştirmek için muafiyetlere sahip oldukları halde Sırp'ların Osmanlı tebaasından olmalarına ve sâdik olmalarına rağmen haksızlığa uğradıkları dile getiriliyordu. Hatta Rumlar ve Bulgarların İstanbul'da ruhanî vekillerinin olduğunu ve bunların Osmanlı Devleti'nin imhası için her şeyi yaptıklarını belirtiyorlardı. Bulgarlar ve Rumlarla aynı yerde oturan Sırp'lar da kendi lisanları ile konuşmak, bunu çocuklarına öğretmek ve kendi lisanlarında ayin yapmak istediklerini belirtiyorlardı.²⁷ Bu şikâyetlere bağlı olarak Osmanlı yönetimi Sırp'lara kimi haklar sunmuştu. Ancak Sırp'lara verilen bu haklar Bulgarların Sırp'lar aleyhinde çalışmalarına neden oluyor ve iki halk arasındaki çatışmaları körüklüyordu. Örneğin, 1902 yılında Üsküp'e Fermiliyan Efendi isimli bir Sırp metropolit atanmış, bunun üzerine Bulgarlar bu konu ile ilgili bir protesto gerçekleştirmişti. Bulgar kız ve erkek mektepleri müdürleri, bu metropolitin Üsküp'teki Bulgar nüfuzunu yavaş yavaş yok edeceği gerekisiyle bu kararın protesto edilmesi gerektiğini ifade ediyorlardı.²⁸ Ancak bu muhalefete rağmen Fermiliyan Efendi'nin Üsküp'e tayini Sırp ve Karadağ elçilerinin istekleri ve Rusya'nın baskısı neticesinde gerçekleşmişti. Sırp'lar açısından çok önemli bir gelişme olan bu tayin için Sırp Kralı Aleksandar da bu olayı ulusal bir başarı olarak nitelendirmiş ve gelecek günlerin Sırp'lar açısından daha parlak olacağını söylemişti.²⁹ Bu olayın neticesinde ise Sırp'ların daha önce Patrikhane ile bozulmaya başlayan ilişkileri düzelmeye başlamış ve hatta Sırp ve Rum

²⁵ Volarić, *a.g.t.*, s. 56-57.

²⁶ Čolić, *a.g.m.*, s. 251.

²⁷ Y.PRK.MŞ 5/101, 25 Mart 1895.

²⁸ HR.SFR.04 423/4, 15 Nisan 1902.

²⁹ Yakub Ahabab, "Balkanlar'da Kiliseler Sorunu Örneği Olarak: Fermiliyan Meselesi (1897-1902)", *Journal of History and Future*, 1/1, 2015, s. 61.

çeteciler, Bulgar Eksarhlığı'na bağlı bazı köylerde burada yaşayan insanları Patrikhane'ye döndürmek için birlikte çalışmışlardır.³⁰

Manastır vilayetindeki ilk Sırp kilise cemiyeti ise 1890 başında Manastır'da kuruldu. Cemiyetin kurucusu Atanasije Juntić idi ve cemiyetin resmi adı "Sırp-Makedon Kilise-Okul Cemiyeti" idi. Cemiyetin 1890 sonunda Poreç'te, 1891 yılında Pirlepe ve Kırçova'da, 1892 yılında ise, Ohri, Galiçnik ve Debre'de diğer şubeleri açılmıştı. Ancak belirtmek gerekir ki cemiyet ne Patrikhane ne de Osmanlı yönetimi tarafından kabul görüyordu.³¹

Kilise meselelerinde olduğu gibi yeni açılan Sırp okulları da Sırlar ile Bulgarlar arasındaki düşmanlığın artmasına neden oluyordu. Örneğin, 1899 Ekim ayında Üsküp Bulgar metropoliti, Sırlar tarafından açılacak olan okulu bahane ederek Bulgarları Sırlar aleyhine kışkırttığı gibi aynı zamanda Osmanlı yönetimi aleyhine hareket etmeye teşvik ettiği bilinmekteydi.³²

Sırp okulları konusunda Osmanlı merkez idaresi kadar yerel idare de konuyu yakından takip etmekteydi. Yerel idareciler özellikle bölgedeki Sırp konsolosların faaliyetleri konusunda endişeliydi. 1890 yılına ait Manastır vilayetinden giden yazıda, vilayet dahilinde Sırp unsurunun genişlemesi arzusuyla Sırp konsolos tarafından Sırp okulları açılmaya çalışıldığı ifade ediliyordu. Manastır'daki yerel idare, bu okulların siyasi anlamda zararlı olabileceği düşüncesiyle bu okullara ruhsat verilmemesi gerektiğini hem Maarif hem de Dahiliye Nezaretlerine birkaç defa bildirmişti. Ardından İstanbul'dan gelen emirle, görülen mahzur üzerine okullara ruhsat verilemeyeceği beyan olunmuştu.³³ Nitekim bu süreçte Sırp okulları kimi zaman zararlı yayınlar okuttukları gerekçesiyle de devlet tarafından gözlemlenmiştir. Örneğin, Nisan 1895'te Sırbistan Hariciye Nezareti'nden Üsküp Konsolosluğu'na gelen üç sandıktan şüphelenilmesi üzerine sandıklar açılmış ve içerisinde Sırp mekteplerine dağıtılmak üzere 18 farklı kitabın toplamda 1250 civarındaki nüshalarına rastlanmıştı. Bu kitapların bir kısmı tamamen bir kısmı ise kısmen zararlı olarak nitelendirilmişti.³⁴ Gizli bir şekilde bölgeye kitaplar sokmak haricinde Sırbistan Devleti açık ve resmi bir

³⁰ Koyuncu, *a.g.t.*, s. 214.

³¹ Terzić, *a.g.m.*, s. 340.

³² *Y.PRK.MK.* 9/37, 31 Ekim 1899.

³³ *Y.MTV.* 46/73, 15 Kasım 1890.

³⁴ Bu kitapların bazılarının isimleri şunlardır: Hüsn-i Hat Defteri, Časoslov, Iskender Bey, Služba, Psaltir, Država i narodi, Triod, Služebnik, Hristijanska crkva, Oktoih, Trebnik, Vardar, Trebnik, Životopis, Srbljak. *MF.MKT.* 254/40, 2 Nisan 1895. Bu dönemdeki Makedonya bölgesindeki Sırp okulları konusunda yaşananlar ile ilgili detaylı bilgi için bk. Nurbanu Duran, "The Issue of Ottoman Serbian Education Following The Treaty of Berlin According to the Ottoman Archive Documents", *Srpske Studije*, 12, 2021.

şekilde de kitap dağıtımını yapabilmekteydi. Makedonya'da dağıtılacak kitapların bir kısmı İstanbul'da basılıyordu. Stojan Novaković, Osmanlı yönetiminden izin aldıktan sonra İstanbul'da "Makedonski Kalendar" isimli basımevini kurmuş ve 1889'dan 1897'ye kadar İstanbul'da 17 farklı ilköğretim kitabı basılmıştı.³⁵

Kilise ve eğitim konularını kullanarak gerçekleştirilen propagandanın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak için gazeteler de önemli araçlardı. Dönemin kültürel propaganda aracı olarak kullanılan gazeteleri arasında İstanbul'da yayımlanan bir Sırp gazetesinin de dahil olması, Sırlar için önemli bir adımdı.

"Carigradski Glasnik" isimli Sırp gazetesi, 1885'teki Sırp-Bulgar Savaşı sonrası Makedonya'nın özellikle kuzey bölümünde Sırp ulusal kimliğini geliştirmek amacıyla yayımlanmaya başlayacaktır.³⁶ Esasında Carigradski Glasnik öncesinde Sırların kısa süreli yayın denemeleri olmuştu. Örneğin, haftalık vilayet gazetesi olarak 1871-72 arasında yayımlanan Prizren Gazetesi ve Golub isimli Sombor'da yayımlanan gazete Osmanlı topraklarında yaşayan Sırların Sırp kimliğini korumalarına hizmet etmişti.³⁷ Öte yandan yine Carigradski Glasnik öncesinde 1887'de Stojan Novaković İstanbul'da "Makedonski Glas" isimli Makedon diyalektiğinde bir gazete yayımlamaya çalışmış, ancak bunun için izin alamamıştı.³⁸

Carigradski Glasnik ise 14 Ocak 1895'te yani "Sveti Sava" gününde İstanbul'da ilk sayısını yayımlamıştı.³⁹ Gazete "*Yaşa bizim büyük padişahımız*" şeklinde ilk kelimelerini yazmış ve aynı zamanda programlarının ne olduğunu açıklamıştı. Ardından İstanbul ile ilgili haberler verildikten sonra yerel haberler, ekonomi ve endüstri, ticaret, trafik ve din dersi başlığı altındaki haberlere yer verilmişti.⁴⁰ Özellikle 1896 yılından itibaren gazetede Fransızcadan çeviri metodoloji ve pedagoji makaleleri yayımlanmaya başladı. Gazetenin sabit bölümleri arasında İstanbul haberleri, Sırbistan'dan haberler, Sırp haberleri, okul ve öğretim bölümleri vardı. Gazeteye, öğretmen ve öğrencilerin profesyonel-pedagojik eğitimine yönelik özel bölümler de eklenmişti.⁴¹

³⁵ Terzić, a.g.m. s. 341.

³⁶ Volarić, a.g.t., s. 2.

³⁷ Čolić, a.g.m., s. 254.

³⁸ Volarić, a.g.t., s. 94.

³⁹ Ljiljana Čolić, "Skadar u Carigradskom Glasniku: 1895-1905", *Srpske Studije*, 4, 2013, s. 253.

⁴⁰ Carigradski Glasnik, 1, 14 Ocak 1895.

⁴¹ Vukašin Dedović, "Rad Srbije na Zaštiti Državnih i Nacionalnih Interesa u Makedoniji od 1885 do 1912. Godine", Univerzitet u Beogradu Filozofski Fakultet Doktorska Disertacija, Beograd 2016, s. 551.

Gazetenin sahipleri ve editörleri Makedonya menşeli idi ve hepsi de Sırp diplomatik çevreleri ile ilişkide idi.⁴² Gazetenin ilk imtiyaz sahibi Nikodem Savić idi. Ardından 1897'de Grugujević⁴³ ve 1907'de ise Grugujević'in vefatı üzerine Jovan Celić gazetenin yeni sahibi olmuştu.⁴⁴ Gazetenin ilk sahibi Nikodem Savić, bu gazeteyi yayınlamak istemesinin nedeni olarak Sırbistan ahalisinin Osmanlı coğrafyasının ahvali ile ilgili haberleri Avusturya, Almanya ve Sofya'daki bazı yayınlardan almasını ve İstanbul'da bu zamana kadar Sırpça bir gazete yayımlanmamış olmasını gösteriyordu.⁴⁵ Öte yandan politik amaç ise Osmanlı içindeki tarafsız Hristiyanlara, yükselen Bulgar ve Yunan propagandalarına karşı Sırp kültürünü empoze etmektir.⁴⁶ Buna bağlı olarak gazetede sıkça eğitim ile ilgili haberlere yer verilmekteydi. Örneğin, 1897 yılına ait 33.nüshada Sırp çocukların okula gitmeleri gerekliliği ile ilgili bir haber yer alıyordu. Haberde şu ifadeler vardı: *"Bugünlerde milletler kılıçla yapılan savaşlar yerine kültürel gelişim alanında yarışıyorlar. Bu savaş artık bir milletin ya da bireyin var olması ya da yok olmasına yön veriyor. Okul, sizi bu kültürel oyun için hazırlayacak tek şeydir. Okul sizin zihninizi güçlendirecek ve kalbinizi yükseltecek. Eğer bu olmazsa kişi bir Sırp olamaz."*⁴⁷

Yine 27 Nisan 1895 tarihli gazetenin 15. sayısının ilk sayfasında yerel eğitim ile ilgili bir haber yer alıyordu. Burada yerel eğitimin bir erdem ve güzel bir özellik olduğundan bahsediliyor ve haber şöyle devam ediyordu: *"...Çünkü bir insan tüm dünya felsefesini kelimesi kelimesine bilebilir; ünlü bir doktor, becerikli bir tüccar ve çok zengin olabilir. Ama eğer onu toplumsal hayata taşıyacak, orada favori olacak, içlerinde kendine bir yer yaratacak yerel bir eğitim almazsa onun için her şey boşuna olacaktır. O, en asil duyulardan mahrum çok güzel bir kukla olacaktır."*⁴⁸

Bir diğer sayıda Milan Gajić isimli Prizren'de İlahiyat hocası olarak görev yapan yazar, bölgedeki okullar ve eğitim hakkında bazı bilgiler veriyordu. Buna göre, Yeni Pazar sancağında 20 adet Sırp ilk okulu vardı. Yenipazar, Yeni Varoş, Prepol ve Taşlıca (Plevlja)'da okullar kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı iken sancağın diğer yerlerinde ise kız ve erkek çocuklar birlikte okula gidiyorlardı. 1894-95 döneminde Yenipazar'da 964 öğrenci varken bunların

⁴² Volarić, a.g.t., s. 49.

⁴³ BEO. 936/70135, 16 Nisan 1897.

⁴⁴ BEO. 2997/224729, 19 Şubat 1907.

⁴⁵ DH.MKT. 316/38, 19 Kasım 1894.

⁴⁶ Uroš D. Miketić, "Carigradski Glasnik (1895-1909): Prilog Proučavanju Privrednih, Crkvenih i Školskih Prilika Srba u Kosovskoj Mitrovici i Okolini", *Baština*, 49, 2019, s. 322.

⁴⁷ Volarić, a.g.m., s. 566.

⁴⁸ Carigradski Glasnik, 15, 27 Nisan 1895.

742'si erkek 221'i kız öğrenciydi. 18 erkek öğretmen 6 kadın öğretmen vardı. Yazar, bölgedeki nüfus göz önüne alındığında bu bölgede az sayıda Sırp Ortodoks ilk okulu olduğunu belirtirken bu sayının yükseleceğini umduğunu da ekliyordu.⁴⁹

Gazete yayınlanmaya başladığı dönemde biliyoruz ki Sırpların Makedonya'daki amacı mevcut durumu korumak üzerineydi. Bu amaçla Carigradski Glasnik, tam anlamıyla Osmanlı basın düzenine göre işletilmişti. Dahası, Osmanlı sansürünün gözetimi altında İstanbul'da yayınlanan gazete, gayretli bir biçimde Osmanlı devlet imajını yayıyordu. Bu nedenle bazı durumlarda gazetenin aslında bölgedeki Sırp irredentist planlarının bir ürünü olduğuna inanmak zorlaşıyordu.⁵⁰ Buna mukabil gazete, zaman zaman Osmanlı yönetimi ile çeşitli sorunlar da yaşamıştır. Örneğin, gazetenin 1902 yılına ait 37. sayısında yer alan bir haberle ilgili olarak Osmanlı yönetiminde rahatsızlıklar meydana gelmişti. Bunun nedeni ise bahsi geçen nüshada Osmanlı memleketinde bulunan Sırp okullarında çalışan Sırp muallimlerinin yılda bir veya iki defa bir araya gelmesi gerekliliğini anlatan/tavsiye eden bir haberin yayınlanmış olmasıydı. Muallimlerin toplanma amaçları ise bu okulların programlarının tertibi ve ders kitaplarının tanzimi ile mezkur program ve kitapların Sırp hayatı ve millet bağlarını tezyid edecek surette olması için çalışmak olacaktı. Osmanlı yönetimi gazetenin bu tarz makalelerini zararlı olarak nitelendiriyordu. Böyle bir toplantıya izin verildiği takdirde bir iki sene sonra Sırpların çok daha zararlı toplantılar yapmalarına neden olunabileceği belirtiliyordu.⁵¹

On yılı aşkın bir süre yayın hayatını sürdüren ve II. Abdülhamid döneminin gazetesi olan Carigradski Glasnik, Jön Türk devrimi sonrası da kısa bir süre daha varlığını sürdürmüştü; hatta bu dönemde gazete Sırp çıkarlarını daha açık bir dille ifade etmeye başlamıştı.⁵² Ancak 10 Ekim 1909 tarihli son sayısıyla yayın hayatına son vermiştir.

2. Sırbistan'ın Makedonya'daki Çete Faaliyetleri

Sırbistan 1880'lerden itibaren özellikle okul ve kilise yoluyla Osmanlı içindeki Sırp nüfusu etkilemeye çalışmış olmasına rağmen bu propaganda yöntemlerinden çok fazla verim alamamıştı. Bu nedenle özellikle 1900 yılından itibaren Sırbistan yönetimi, Üsküp ve Manastır'daki Sırpları organize etmeye ve silahlı eylemlere karşı direnç geliştirmeleri için -özellikle Bulgarlara karşı- desteklemeye başlamıştı. Böylece lokal ve silahlı Sırp

⁴⁹ Carigradski Glasnik, 27, 20 Temmuz 1895.

⁵⁰ Volarić, a.g.m., s. 561.

⁵¹ MF.MKT. 668/24, 7 Ekim 1902.

⁵² Volarić, a.g.m., s. 568.

çeteleri oluşmuştu. Şüphesiz Sırbistan'ın resmi politikası böyle silahlı mücadelelere uygun değildi. O nedenle Sırbistan'ın Makedonya bölgesindeki en büyük yardımcıları olan Sırp diplomatik temsilcileri de buna göre ve gizli hareket etmek zorunda kalmıştı. Bu durum 1905 yılına kadar devam etse de bu tarihten sonra Sırbistan politikası değişti ve silahlı çeteler açık bir şekilde desteklenmeye ve çeteciler Sırbistan bütçesinden finanse edilmeye başlandı. Aynı zamanda bu çetelere insan gücü ve ekipman yardımında da bulunuldu.⁵³ Bu süreçte çetelere silahlar Sırbistan'dan gönderiliyor ve çoğunlukla konsolosluklar üzerinden diplomatik paketler şeklinde sağlanıyordu.⁵⁴

Esasında 1878 Kumanova İsyanı ve 1880/1881 Brsyak İsyanı (Brsjačka Buna) Sırp halkının Makedonya bölgesinde Sırbistan ile iş birliği içerisinde ortaya koyduğu ilk silahlı eylemlerdi. 1879-1890 yılları arasında Makedonya kökenli Sırp ulusalcılar çete hareketlerini organize bir harekete çevirmeye çalıştılar.⁵⁵ Ancak Sırp'ların bölgedeki ilk askerî organizasyonunun 1897-1901 periyodunda olduğunu görüyoruz. En fazla 10 kişiden oluşan bu gruplar Belgrad Polis şefi olan Rista Bademić tarafından organize edilmiş ve Makedonya menşeli kişileri içerecek şekilde düzenlenmişti. Bu gruplar her yıl ilkbahar sonunda bölgeye gönderiliyor ve buradaki Sırp halkını Arnavutların kanundışı hareketlerine ve Bulgar devrim gruplarına karşı korumayı hedefliyorlardı. Hatta 1901 Haziran ayında Osmanlı topraklarına gönderilen iki çete grubu Sırp Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenmiş ve kendilerine ayda elli dinarlık bir ödeme yapılmıştı. Ancak devlet tarafından yapılan bu yardımlar 1901'de Sırbistan'daki hükümet değişikliği sonrası bir süreliğine durdurulmuştur.⁵⁶

Bu çete hareketlerinin bir diğer önemli destekleyicisi biliyoruz ki kurulan Sırp komiteleriydi. Bunlardan biri olarak düşündüğümüz ve Osmanlı arşiv belgeleri arasında rastladığımız Niş'te 1902 yılında kurulan "Makedonya Sırp Vatanperverlik Komitesi" özellikle dikkat çekicidir. Zira bu komiteye dair Sırp kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta Osmanlı yönetiminin bu komiteye dair aldığı bilgiyi yanlış bir istihbarat neticesinde elde ettiği de düşünülebilir. Böyle bir komitenin varlığına dair şüpheler olsa

⁵³ Biljana Vucetić, "Srpska Revolucionarna Organizacija u Osmanskom Carstvu na Početku XX. Veka", *Istorijski Časopis*, LIII, 2006, s. 359.

⁵⁴ Dedović, *a.g.t.*, s. 660.

⁵⁵ Uroš Sešum, *Srpska Cetnička Akcija (1897-1908): Oružana Diplomacija*, Matica Srpska, Novi Sad 2019, s. 45.

⁵⁶ Vučetić, *a.g.m.*, 2015, s. 114; Miloš Jagodić, "Srpske Čete u Makedoniji (1897-1901)", *Ustanci i Pobune Srba u Turskoj u XIX Veku*, ed. Radomir Videnović, Niš 2012, s. 111; Sešum, *a.g.m.*, 2011, s. 244-245. Öte yandan belirtmek gerekir ki, 1897'de Sırbistan'ın çeteler ile ilgili faaliyetleri çok büyük gizlilik içinde yürütülüyordu. Hatta bu süreçte emirlerin sözlü olarak verildiği tahmin ediliyor. Sešum, *a.g.e.*, s. 48.

da talimatnamesinin içeriği bakımından ilgi çekicidir. Özellikle Bulgarlara karşı bir komite olup Türk ve Arnavutların aza olarak kabul edilebileceği bir komite olması nedeniyle ilginçtir. Bu nedenle komitenin talimatnamesinin tercümesini değerlendirmek önemli olacaktır.

Komite reisinin Rista Popović olduğu belirtilen 15 Temmuz 1902 tarihli komite talimatnamesi şu şekildedir:

1. Makedonya Sırp komitesinin merkezi Niş'tedir. Ve merkez komitesinden maada muhtelif ihtilal komitesi ve azaları dahi kasabalar ve karyelerde bulunacaktır.
2. Komiteye her Sırp, Rum ve Makedonyalı ve Arnavut veyahut Türk âzâ olabilir. Âzâlığa yazılacak olanlar diğer komitelere mensup olmayacaktır. Ba-husus Bulgaristan'da olan Makedonya İhtilal komitesinden asla kabul edilmeyecektir. Komitemiz her Bulgar'ın aleyhine olarak müdafaada bulunacaklardır.
3. Komitenin maksadı ise Makedonya ve Trakya'da ve Sırbistan'da Bulgarların her teşebbüsatlarını takip etmektir.
4. Bu maksadı icra etmek için komite suret-i mahsusada Bulgar Makedonya komitesinin vücudunu mahv ile hükümsüz bırakılması ve umum Makedonya ihtilal komitesinin hükmünü icra ettirmektir.
5. Umum mahalli komiteler şubelere taksim olunabildiği gibi bir zabıt ile bir acentenin taht-ı himaye ve kumandasına verilmiştir.
6. Her komite bir komite reis-i sânisinin taht-ı idaresinde bulunacaktır. Ve onlar âzâlar tarafından intihab olunacaktır. Ve reis-i sâniler de Niş'te bulunan merkez komitesine itaat etmeye mecburdur.
7. Karye komiteleri kasaba komitelerinin taht-ı himayesinde bulunacaktır. Ve bu komiteler ise sancak komitelerine aittir. Tekmil-i vezâif merkez komitesi tarafından icra olunacaktır.
8. Karyelerde komiteye âzâ olmak için arzu edenleri doğrudan doğruya merkez komitesi kabul edecektir. Merkez komitesi reis-i sânilerin mühim kararlarını tahkik ile evvel be-evvel tahlif edecektir.
9. Merkez âzâları her sene Belgrad âzâları tarafından intihab olunacaktır. Reis-i sâniler Makedonya'da ve Türkiye'de suret-i hafiyede intihabat icra olunacaktır. İntihab mahalli ve zamanı merkez komitesi tarafından tayin olunacaktır.
10. Merkez komitesi intihabı hakkında reis-i sânilere mâlûmat ita edecektir.
11. Her bir ihtilâl merkezi husûsî bir müdüre mâlik olup bir tâlîmat üzerine harekette bulunacaktır.

12. Her âzâya merkez komitesi tarafından birer nam-ı müste'âr verilecektir ve komite tarafından iki tabanca ile bir kama verilecektir.

13. Merkez komitesinin mührünün üzerinde sancak, kılıç, bomba, tüfek ile etrafında yazı ile “Bulgarların öldürülmesi ve Sırp merkez komitesi” diye yazılmıştır.

14. Merkez komitesiyle komite-i sâniler arasında cereyan edecek muhabere için her birisinin yedinde birer şifre bulunacaktır.

15. Komitelerin dâhili ve hârici vezâifi düşmanlara müdahale ettirilmemesini muhafaza ettirmek için komitenin polis-i hafiyeleri vardır.

16. Reis-i sânileriyle merkez komiteleri beyninde cereyan eden işler hakkında her mah cedveller gönderilecektir.

17. Rızaen ve âzâlar tarafından verilen îâne komitenin çıkarmış olduğu akçelerden hafî ihtilali teşkil edenlerin yedlerine mezkûr îâne verilecektir.

18. Her kim işe zıd getürecek olursa hatta âzâlardan olsa bile idam edilecektir: İhtar mücâzat reis-i sâniler tarafından tayin olunacak ve ondan sonra merkez komitesi tasdik edecektir.

19. Her nerede Bulgar bulunur ise telef edilmesine her bir âzâ mecburdur.

20. Teklif olunan işleri icrada tekasül edenler kendisini öldürsünler.⁵⁷

Görüldüğü üzere talimatnamesinin çok net olduğu komiteye dair bilginin, eksik, yanlış ya da çarpıtılmış bilgilere dayanmış olması ihtimal dahilindedir.

İlerleyen dönemde Makedonya'daki Sırp halkının da net bir şekilde çete faaliyetlerini desteklediğini görmek mümkündür. Örneğin, 1903 Mart ile Ağustos ayı arasında Makedonya'daki birçok Sırp öğretmen Manastır ve Üsküp'teki Sırp konsoloslarına başvurarak bölgedeki yerel köylülerin silahlı çeteler kurmalarına izin vermelerini istemişti.⁵⁸ Nitekim bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti içinde daha planlı bir Sırp savunma organizasyonu ihtiyacı olduğu anlaşılmıştı. Böylece “Çetnik Organizasyonu” özel bir girişim olarak 1903'te ortaya çıktı. Ancak 1905 yılına kadar Sırbistan, Osmanlı içindeki Sırp halkının bu tür hareketlerini reddetmişti. 1903 yılı sonbaharından 1904 yılı yaz sonuna kadar çetnikler, Sırp devleti yönetiminden bağımsız faaliyetlerini sürdürmüştü. Fakat belirtmek gerekir ki devlet bu faaliyetlere olumlu bakmış,

⁵⁷ Y.PRK.TKM. 45/60.

⁵⁸ Vučetić, a.g.m., s. 118.

müdahale etmemiş ve zaman zaman da desteklemiştir. 1904 yazında Sırbistan Dışişleri Bakanlığı, organizasyonun tek başlarına başarılı olamayacağını anlayınca organizasyon ile ortak oldu. Bu durum 1905 Temmuz ayına kadar yani Dışişleri Bakanlığı'nın çetnik organizasyonun tüm kontrolünü eline alana kadar sürdü.⁵⁹

Böylece oluşan Sırp çetnik hareketi, beş farklı grubun bir araya gelmesi ile oluşmuştu. Belgrad'daki merkez komite ilk oluşan gruptu ve lojistik kapasite ile girişimci ruha sahipti. İkinci grup Sırbistan'ın güney bölgesinde yer alan İvranye'de Zivojin Rafailovın önderliğinde yerel devrimci komite tarafından şekillenmişti. Entelektüel destek ise 3. gruptan gelmekteydi ve aralarında önde gelen Sırp politikacılar, profesörler ve çeşitli vatansever topluluk üyeleri vardı. 4. grup, Sırp ordu memurlarından oluşuyordu ki bunlar kral Aleksandar Obrenović suikastı sonrası politik hayatta önemli bir rol oynamaya başlamışlardı. 5. grup ise Makedonya'daki Sırp ulusal çalışanlarından oluşuyordu ki bunlar kademeli bir şekilde önemli pozisyonlara yükselmişlerdi.⁶⁰ Sırp çetnik örgütünün Makedonya'daki yapısı Üsküp ve Manastır'daki komiteler ile Kumanova, Bujanovac, Köprülü (Veles), Debre, Ohri, Pirlepe, Kırçova, Poreç, Drimkol ve Kruşevo'daki alt komiteler ve bunlara bağlı alt komitelerden oluşmaktaydı.⁶¹

Bu şekilde gelişmiş bir organizasyon ağı kurmaya çalışan çetniklerin önemli isimlerinden biri olan Vasilije Trbić, hatıralarında bu organizasyonun oluşumuna dair bilgiler vermiş ve organizasyonun önceliklerinden bahsetmiştir. Trbić, çetnik liderlerinin ilk görevinin, Makedonya'daki Sırp nüfusa, bağımsızlık kazanmayı Bulgarlar kadar istediklerini gösterdikleri bir çete kurmak olduğunu ifade ediyordu.⁶² Başka bir deyişle çetnik organizasyonun görevi, bağımsız olmak ve Sırp halkı ile birleşmek, Bulgar şiddetine karşı savaşmak ve Makedonya bölgesinde Sırp ulusal bilincini uyandırmaktı.⁶³

Bu amaçlarla çalışan Sırp saha organizasyonu 1905'te dağılma tehlikesi ile karşı karşıya geldiği için bu yapıyı korumak amacıyla Dışişleri Bakanlığı vekili Jovan Zujovic ve Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk bölümü başkanı Jovan Jovanović Pižon 1905 Haziran/Temmuz döneminde bir araya gelmişti. Bu görüşmeler neticesinde Sırp çetnik hareketi, yeniden yapılandırma ihtiyacı doğrultusunda yeni bir çetnik planlaması yapılmıştı. Plan, Sırp çetnik organizasyonunu iç ve dış yani Sırbistan ve Makedonya olarak bölümlüyordu.

⁵⁹ Vučetić, a.g.m., 2015, s. 114-115.; Jagodić, a.g.m., s. 111; Šešum, a.g.m., 2011, s. 244-245.

⁶⁰ Vučetić, a.g.m., 2015, s. 114-115.

⁶¹ Šešum, a.g.e., s. 191.

⁶² Simijanović, a.g.m., s. 243.

⁶³ Šešum, a.g.m., 2011, s. 245.

Bu plana göre, Sırbistan'daki teşkilatta merkez komite, Belgrad'da idi. İvranya'da yürütme kurulu ve Sırp-Osmanlı sınırında ise icra kurulu vardı.⁶⁴ Ayrıca organizasyonun tüm yönetimi Sırp Dışişleri Bakanlığı konsolosluk bölümü şefi Jovan Jovanović'e bırakılıyordu. Böylece Sırp Hükümeti bu organizasyonun gelecekteki aktiviteleri için tüm sorumluluğu üzerine alıyordu. Bu görevi üstlenmelerindeki en önemli nedenlerden biri de çetnik organizasyonundaki bazı sorumsuz kişiler nedeniyle Avusturya'nın Makedonya bölgesine girmesini engellemeye çalışmaktı.⁶⁵

Çetnik organizasyonun ortaya çıkmasındaki en önemli itici gücün Bulgar aleyhtarlığı olmasına rağmen 1903 İinden Ayaklanması ve sonrası, Sırp ve Bulgar komiteleri kimi iş birliği denemelerinde bulunmuştur. Hatta 1904 Mart'ında Sırlar ile Bulgarlar arasında resmi düzeyde biri gizli diğeri açık olmak üzere iki sözleşme imzalanmıştı. Açık sözleşme ekonomik ve hukuki iş birliğini içerirken gizli sözleşme ise üçüncü bir gücün saldırısı veya büyük güçlerden birinin Balkan yarımadasını işgal veya ilhakı durumunda karşılıklı yardımı içeriyordu.⁶⁶ Böylece Bulgarlar ile Sırlar arasında yani çetnikler ve Bulgar komitesi arasında bir iş birliği umulurken çok kısa bir süre sonra 1904 yılında bunun imkansızlığı anlaşılmıştı. Sahadaki durum artık Bulgarlar ile Sırlar arasında resmi olmayan bir savaşa dönüşmüştü.⁶⁷ Ancak buna rağmen biliyoruz ki 1906 yılında Bulgarlar, Belgrad'a bir temsilci göndererek Sırp komitacılarla görüşmüş ve Makedonya meselesi ile ilgili olarak tekliflerde bulunmuştur. Buna göre Makedonya, Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar arasında bölüşülebilir ve sınır meseleleri de daha sonra belirlenebilirdi.⁶⁸ Hatta bu sırada Sırbistan'ın Sofya'daki bir ajanı ile Üsküp ve Manastır konsoloslarının da Belgrad'da olduğu bilinmektedir.⁶⁹ Ancak bu çabaların herhangi bir olumlu sonucu olmamış ve Sırp-Bulgar çatışmaları tüm yoğunluğuyla devam etmiştir. Bölgedeki Sırp-Bulgar çatışmasının yanı sıra kimi zaman Sırlar da kendi aralarında bazı anlaşmazlıklar yaşamıştır. Örneğin, Üsküp'teki Sırp konsoloslugu ile Sırp metropolitliği arasındaki ara sıra meydana gelen anlaşmazlıklar 1907 sonu ve 1908 başı itibariyle açık çatışmalara dönüşmüş ve Sırp organizasyonunun faaliyetlerinin aksatmasına neden olacak seviyeye ulaşmıştır.⁷⁰

⁶⁴ Šesum, *a.g.e.*, s. 190.

⁶⁵ Dedović, *a.g.t.*, s. 682, 684.

⁶⁶ Sešum, *a.g.m.*, 2011, s. 245.

⁶⁷ A.g.m, s. 248.

⁶⁸ Mithat Aydın, "Osmanlı Makedonya'sında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", *Belgi*, 18, 2019, s. 1604.

⁶⁹ *Y.PRK EŞA 49/18*, 29 Mart 1906.

⁷⁰ Dedović, *a.g.t.*, s. 728.

Osmanlı cephesinden baktığımızda ise 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanının hemen öncesinde ittihatçıların Sırp, Bulgar ve Rum örgütlerinin desteğini almaya çalıştıklarını görmekteyiz.⁷¹ Bu duruma bağlı olarak meşrutiyetin ilanının hemen ertesinde Sırp çetnikler eylemlerini durdurmuş ve Osmanlı yönetiminin yeni yetkililerine teslim olmuşlardır.⁷² Aynı şekilde Bulgar ve Yunan çeteler de teslim oldular ve bu gruplar illegal silahlı eylemlerini bir süreliğine legal politik savaşa dönüştürdüler. Sırp, Sırp Demokrat Partisi'ni kurdular ve 1908 seçimlerinde Makedonya bölgesinden üç Sırpı İstanbul'a vekil olarak gönderdiler. Priştine'den Sava Stojanović, Üsküp'ten Aleksandar Parlić, Manastır'dan Janićije Dimitrijević. Ancak bölge Hristiyanlarının İttihat ve Terakki'nin gelişimiyle mevcut durumun iyi yönde değişmesine dair düşünceleri kısa sürmüştü. 3 Ağustos 1909'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilen "Cemiyeler Kanunu" ve ardından 27 Eylül'deki "Rumeli vilayetinde şekavet ve mefsetetin men'i ve mütecasırlarının ta'kib ve te'dibi hakkında kanun-ı muvakkat" neticesinde Sırp, Bulgar ve Yunanlıların politik organizasyonu söndü ve bu unsurları isyana teşvik etti. Böylece bölgede çete faaliyetleri yeniden canlandı ve Makedonya'da siyasi durum kötüleşti ve Sırp nüfus tekrar silahlanmaya başladı.⁷³ Bu durumun en önemli nedenlerinden biri İttihatçıların, bu yasayla birlikte bölge halklarının çetelere verdiği desteği bazen zor kullanarak önlemeye çalışmasıydı. Ayrıca bölge halklarının sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştirmek gibi koşulları ikinci plana atması bu durumun yaşanmasında etkiliydi.⁷⁴

Böylece Osmanlı Devleti'nin, yönetim kademesinde yaşanan değişiklikler Makedonya bölgesindeki çete faaliyetlerine kısa bir süre ara verilmesine neden olsa da umduklarını bulamayan Balkan halkları isteklerini tekrar silahlı yollarla elde etmeye çalışmış ve hem Osmanlı hem de bahsi geçen Balkan halkları bu şartlar altında Balkan Savaşlarına gitmiştir.

Sonuç

Makedonya Meselesi şüphesiz yalnızca burada yaşayan halkların ya da Osmanlı yönetiminin kontrolünde değildi. Büyük güçlerin bölgeye olan müdahalesi de burada yaşananları doğrudan etkilemiştir. Ancak meseleye

⁷¹ Hasan Taner Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14/2, 2014, s. 155.

⁷² Uroš Šešum, "Cetnici u Prvom Balkanskom Ratu 1912. Godine", *Srpske Studije*, III, 2012, s. 64.

⁷³ Dejan D. Antić., *Političke Prilike Srpski Narod u Vardarskoj Makedoniji (1903-1912)*, Univerzitet u Nišu Filozofski Fakultet Doktorska Disertacija, Niš, 2016, s. 301; Dedović, *a.g.t.*, s., 771, 797; *Düstur, Tertib-i Sâni*, C. 1, 1329, s. 757-765.

⁷⁴ Kerimoğlu, *a.g.m.*, s. 165.

bölgede yaşayan halklar özelinde baktığımızda, üstünlük kazanmak adına her yolu deneyen insanları görmek mümkün olacaktır.

Sırlar da bölgede etkilerini arttırabilmek için ilk olarak kilise ve okulları kullanmayı hedeflemişti. Ancak biliyoruz ki, birçok kez Sırp okulları zararlı faaliyetlerinden dolayı Osmanlı denetimine takılmıştı. Öte yandan her ne kadar barışçıl bir yöntem olarak görülürse görülsün, Sırların okul kurma girişimleri dahi özellikle Bulgarlar ile bazı çatışmalara girmesine neden olmuştu. Nitekim bölgedeki Sırp nüfusu Bulgar nüfusuna nispetle daha azdı ve Bulgarların özellikle Bulgar Eksarhlığı'nı kullanarak yaptıkları propagandalar çok daha etkiliydi. Sırların kendilerine ait bir kiliselerinin olmaması, hatta kiliselere Sırp metropolit atanmaması Sırlar açısından çok önemli problemlerdi. Özellikle Sırp devlet adamlarının çabaları neticesinde bazı bölgelere atanan Sırp metropolitler, okul meselelerinde olduğu gibi Sırlar ile Bulgarları karşı karşıya getirmiştir. Diğer bir propaganda aracı olan ve Sırların İstanbul'da yayınlamış olduğu Carigradski Glasnik gazetesi ise Osmanlı yönetimi açısından birkaç haber haricinde sorun yaratmamıştı. Gazete, Osmanlı yönetimiyle gayet uyumlu bir yapıda çalışmıştı.

Makedonya meselesinin şüphesiz en sorunlu yanı çete faaliyetleriydi. Bölge halkları yaptıkları sosyal ve kültürel propagandaların yetersiz kaldığı noktada silaha sarılmıştı. Sırlar da önce devlet desteği olmadan daha sonra ise arkalarına devlet desteğini alarak çetecilik faaliyetlerini çetnik organizasyonu ile gerçekleştirmişti. Ana hedefleri ise Bulgar çetecilerdi.

Bu çerçevede meseleye Osmanlı yönetimi açısından baktığımızda devletin baş etmek zorunda olduğu çok fazla olgu olduğunu görürüz. Devlet, yalnızca bölgedeki çete faaliyetlerini önlemek konusunda değil aynı zamanda okullardaki yabancı yayınları denetlemek, sakıncalı yayınları ayıklamak, okullarda ve kiliselerde yaşanan sorunları engellemek gibi birçok konuyla uğraşmak zorundaydı. Başka bir deyişle Osmanlı yönetimi Makedonya meselesinde çok fazla cephede savaşmak zorunda kalmıştı. İlerleyen dönemde Balkan halkları arasında kurulan ittifaklar neticesinde daha önce birbirlerine yönelttikleri silahlar bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne yöneltilmiş ve Osmanlı Devleti gerçek anlamda birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Ali Evrak Odası: BEO. 936/70135; BEO. 2997/224729

Dahiliye Evrakı: DH.MKT. 316/38

Hariciye Evrakı: HR.SFR.04 423/4.

İradeler: İ.HR. 338/21912

Maarif Nezareti Evrakı: MF.MKT. 668/24

Yıldız Evrakı: Y.PRK.TKM. 22/16; Y.MTV. 46/73; Y.PRK.MK. 9/37; Y.PRK.MŞ 5/101 1-2-2-28; Y.PRK.EŞA. 49/18; Y.PRK.TKM.45/60.

Diğer Kaynaklar

Ahbab, Y., "Balkanlar'da Kiliseler Sorunu Örneği Olarak: Fermilyan Meselesi (1897-1902)", *Journal of History and Future*, 1/1, 2015, s. 51-70.

Antić, D. D.; *Političke Prilike Srpski Narod u Vardarskoj Makedoniji (1903-1912)*, Univerzitet u Nišu Filozofski Fakultet Doktorska Disertacija, Niš 2016.

Aydın, M., "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", *Belgi*, 18, 2019, s. 1587-1606.

Balkanski Ugovorni Odnosi 1876-1996, haz. Momir Stojković, Beograd, 1998.

Bayraktar, K., "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi 1902-1905", *Bilig*, 69, 2014, s. 1-28.

Beydilli, K., "II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989, s. 77-99.

Carigradski Glasnik, 1, 14 Ocak 1895;

15, 27 Nisan 1895.

27, 20 Temmuz 1895.

Čolić, Ljiljana; "Poseban Pogled na Makedonsko Pitanje u Osmanskoj Carevini", *Srpske Studije*, 7, Beograd 2016, s. 244-255.

Čolić, Liljana; "Skadar u Carigradskom Glasniku: 1895-1905", *Srpske Studije*, 4, 2013, s. 253-266.

Düstur, Tertib-i Sâni, c. 1, Dersaadet 1329.

Dedović, Vukašin; *Rad Srbije na Zaštiti Državnih i Nacionalnih Interesa u Makedoniji od 1885 do 1912. Godine*, Univerzitet u Beogradu Filozofski Fakultet Doktorska Disertacija, Beograd 2016.

Dedović, Vukašin; "Planovi Delovanja Srbije u Staroj Srbiji i Makedoniji i Metode Njihovog Sprovođenja od 1878 do 1884. Godine", *Baština*, 48, Priština 2019, s. 327-353.

Hacısalihoglu, M., "Makedonya", *DİA*, C. 27, s. 437-444.

Jagodic, Miloš; "Planovi o Politici Srbije Prema Sratoj Srbiji i Makedoniji (1878-1885)", *Istorijski Časopis*, LX, 2011, s. 435-460.

- Jagodić, Miloš; “Srpske čete u Makedoniji (1897-1901)”, *Ustanci i Pobune Srba u Turskoj u XIX Veku*, ed. Radomir Videnović, Niš 2012, s. 111-130.
- Kerimoğlu, H. T., “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14/2, 2014, s. 149-188,
- Koyuncu, A., *Bulgar Eksarhlığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale, 1998.
- Ljušić, Radoš; *Srpska Državnost 19. Veka*, Beograd, 2008.
- Miketić, U. D., “Carigradski Glasnik (1895-1909): Prilog Proučavanju Privrednih, Crkvenih i školskih Prilika Srba u Kosovskoj Mitrovici i Okolini”, *Baština*, 49, 2019, s. 321-338.
- Miladinović, J., *Osmanlı Sırp Karşılıklı Askerî İstihbarat Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi 1880-1912*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- Mitrović, A., *Prodor na Balkan: Srbija u Planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908-1918*, Beograd 1981.
- Rajić, S., “Sto Četrdeset Godina od Prvog Političkog Ugovora Nezavisne Srbije (1881-2021). Dobro i Zlo Tajne Konvencije”, *Srpske Studije*, 12, 2021, s. 85-121.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1305.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1308.
- Simijanović, J., “Okolnosti na Početku Srpske Četničke Akcije, Neki Pokušaji Saradnje i Sukobi Četnička i Komita u Makedoniji”, *Baština*, 25, 2008, s. 239-250.
- Stijović, M., “Prilog Odnosima Srpskih Konzula u Prištini sa Osmanskim Vlastima na Kosovu i Metohiji”, *Istorijski Časopis*, LXVIII, s. 331-347.
- Šešum, U., “Srpska Četnička Organizacija u Staroj Srbiji 1903-1908. Terenska Organizacija”, *Srpske Studije*, II, Beograd 2011, s. 239-261.
- Šešum, U., “Četnici u Prvom Balkanskom Ratu 1912. Godine”, *Srpske Studije*, III, 2012, s. 63-82.
- Šešum, U., “Društvo Protiv Srba 1897-1902”, *Srpske Studije*, IV, 2013, s. 73-103.
- Šešum, U., *Srpska Četnička Akcija (1897-1908): Oružana Diplomacija*, Matica Srpska, Novi Sad 2019.
- Terzić, S., “Konzulat Kraljevine Srbije u Bitolju (1889-1897)”, *Istorijski Časopis*, LVII, 2008, s. 327-342.
- Ünver, M. “Zorlayıcı Diplomasi’nin İzleri Osmanlı Devleti’nin Makedonya’da Uluslararası Malî Bir Kontrol Mekanizması Kabul Etmeye Zorlanması (1905)”, *Tarih Dergisi*, 71, 2020, s. 347-406.

- Volarić, K. "Carigradski Glasnik: A Forgotten Istanbul-based Paper in the Service of Ottoman Serbs, 1895-1909, Central European University Department of History, Unpublished Master Thesis, Budapest 2014.
- Volarić, K., "Between the Ottoman and Serbian States: Carigradski Glasnik, an Istanbul-based Paper of Ottoman Serbs, 1895-1909", *Hungarian Historical Review*, 3/3, 2014, s. 560-686,
- Vucetić, B., "Srpska Revolucionarna Organizacija u Osmanskom Carstvu na Početku XX. Veka", *Istorijski Časopis*, LIII, 2006, s. 359-374.
- Vučetić, B., "Some Consideration on the Emergence of the Serbian Chetnik Movement in Macedonia During the Last Period of Ottoman Rule", *Istorijski Zapisi*, LXXXVIII, 3-4, 2015, s. 111-128.

